

Metodologie historických prací

Monika SUKOVÁ

The Methodology of Historical Works

Abstract: University students often face many problems when they start writing professional academic texts (term papers, bachelor's or master's theses). For example, how to write, what to write and why to write the text. The following text aims to present a summary view of the methodology of student theses in the social sciences (mainly for the study of history, but also largely applicable to sociology and philosophy) and to identify critical points of research for students.

Key Words: Methodology; Qualitative; History; Student's theses.

1 Studentské rozpaky z psaní odborných prací

„Kvalitativní metodologie tedy není ani lepší a snad ani horší než kvantitativní postupy, je prostě jiná, protože je jinak ontologicky zakotvena, je jinak předmětně orientována a vstupuje tam, kam kvantitativní metodologie vstoupit nemůže.“ (Petrusek, 1993, s. 128)

Když mají studenti vytvořit odborný akademický text poprvé, častokráte se potýkají s nesnázemi. Nejprve je napadne několik otá-

zek: O čem budu psát? Jak psát? Proč text vytvořit? Jedná se o logické vzorce myšlenkového uvažování o budoucí práci a z určitého úhlu pohledu v nich můžeme vidět prvotní podvědomé sestavování metodologie práce při tvorbě textu.

Otázka „O čem budu psát?“ je vlastně tou nejdůležitější. Představuje volbu konkrétního tématu v rámci určité vědní oblasti, na kterou se úzce váže i výběr strategie výzkumu (označováno také jako design výzkumu). Ta poté vede studenta k zodpovězení otázky „Jak budu psát?“ Podle Novotné (2020, s. 38) design výzkumu představuje: „... specifický koncept řešení výzkumného úkolu, který zahrnuje řadu teoretických, metodologických, ale i organizačních aspektů“. Ve společenských vědách se rozhodujeme mezi kvantitativní či kvalitativní výzkumnou strategií (Aspers, 2019). Přestože se jedná o značné zjednodušení, můžeme si představit, že výsledkem kvantitativního přístupu testujícího předem stanovené teorie (přesněji hypotézy) je deduktivně vytvořený produkt ve formě čísel a výsledkem kvalitativního je teorie ve slovech vzniklá induktivním poznáváním nashromážděných dat (Novotná, 2020, s. 41). U obou strategií výzkumníci postupně sestavili metodologicky přesnou strukturu výzkumu, jež zaručuje ve všech jeho fázích (během přípravy, realizace a vyhodnocení) vysokou míru kvality a etiky výzkumu.¹

Akademičtí pracovníci převážně vyžadují, aby si studenti právě tyto dvě otázky (O čem budu psát? Jak budu psát?) před první konzultací své odborné práce sami alespoň přibližně ujasnili a následně s nimi na schůzce jejich představy proberou a případně usměrní. Na studenty je tak kladen požadavek samostatnosti a zodpovědnosti za výzkum, který v budoucnu bude vizitkou jejich odbornosti.

2 Odborné akademické texty a jejich části

Odborný akademický text běžně obsahuje úvod, teoretickou část, praktický (empirický) výzkum, shrnutí výzkumu, seznam zdrojů a přílohy. V následující studii speciálně v rámci praktického výzkumu charakterizujeme metody práce historika.

2.1 Úvod a teoretická část práce

Úvodní část práce student vytváří primárně za využití svých předchozích znalostí historie, které mu pomohou si rámcově vybrat historické téma (tj. výzkumný problém) a alespoň rámcově jej časově ohraničit. Výběr tématu je reprezentován stanovením výzkumné otázky, nebo se také používá tzv. cíle práce (např. cílem předkládané studie je obeznámit čtenáře se základními metodologickými postupy při tvorbě historické práce). Následně jsou sestaveny dílčí výzkumné otázky, které se soustředí na jednotlivé části výzkumu (později bývají tyto dílčí výzkumné otázky rozpracovány do jednotlivých tematických celků práce). Hendl (1997, s. 34) uvádí, že oproti kvantitativní strategii, která má jasně oddělené části výzkumu, se: „... v kvantitativním výzkumu etapy identifikace problému a formulace výzkumné otázky, přípravy výzkumu, sběr dat a jejich vyhodnocování vzájemně prostupují.“² Není proto výjimkou, že studenti po proniknutí do tématu skrze studium odborné literatury a rozšířením si tak svých teoreticko-epistemologických znalostí a po analýze prvních souborů výzkumných dat své původní výzkumné otázky postupně mění či upřesňují. Tento proces označujeme za iterativní heuristiku (Novotná, 2020, s. 38–42).

Po stanovení výzkumných otázek a dílčích výzkumných otázek následuje část metodologická, tedy objasnění struktury a užitých metod ve výzkumu (v tomto článku bude metodologie přiblížena níže). Zde je vhodné upozornit na častou chybu studentských akademických historických prací, kdy se k metodologii autoři textů vyjadřují pouze v případě, že se jedná o empirický výzkum. Ale i u teoretické studie je možné identifikovat specifické metody práce (například *kompilaci, kvalitativní obsahovou analýzu, skimming a scanning textu*).

Další chyba studentů tkví v opomíjení kritérií kvality zkoumání, které by jeho práci kontrolovaly a zaručovaly, že výsledný text by dosahoval akademických standardů. Nyní si proto zmíníme některá kritéria kvality.

Podle Reichla (2009, s. 65) se v 70. let minulého století stanovily čtyři typy *triangulace*. První představuje teoretickou triangulaci,

kdy výzkumník čerpá z různých přístupů k dějinám (skrže podrobné studium rozličné odborné literatury) a nad těmito teoriemi přemítá v celém průběhu tvorby textu. Druhou označili za datovou triangulaci – badatel hledá co nejvíce rozličných zdrojů, které mu nabídnou větší množství úhlů pohledu na zkoumanou problematiku (např. osobní ku institucionálním archivům, doplněné o výpovědi přímých i nepřímých účastníků události). Následně mluvíme o triangulaci metodologické, kdy badatel využívá různých výzkumných metod během analýzy zdrojů či v průběhu jejich interpretace. Jako poslední se uvádí triangulace výzkumníků. Více výzkumníků, kteří participují na výzkumu, může hlavnímu řešiteli podat rozličné nahlížení na problematiku. V případě individuálního výzkumu se doporučuje konzultovat práci s dalšími odborníky (u studentských textů může jít o jejich vedoucího akademického pracovníka).³

Novotná (2020, s. 284–285) řadí mezi kritéria kvality také *zaměřenost* (promýšlení každého učiněného kroku ve výzkumu, jeho vědeckou obhajitelnost či snahu se vyvarovat metodologické nahodilosti), *konzistenci/komplexitu* (udržení linie výzkumu vedoucí k zodpovězení výzkumných otázek, protože výzkum často nabízí i další oblasti k bádání), *nesamozřejmost* (nepodlehnutí stereotypu při vytěžování získaných dat podobné tematiky a neustále hledat zajímavé nuance).

Dále zmínjuje také *hloubku*, která udává povinnost výzkumníkovi ponořit se do výzkumu nejen množstvím prostudovaného materiálu, ale i bytostně, časově, intelektuálně a emocionálně. V metonymickém přenesu se mluví „o porodu vlastního literárního dítěte“ – až tolik by výzkumník ze sebe měl během bádání dát. Výzkumník dle Novotné (2020, s. 284–285) musí také reflektovat *výpovědní hodnotu dat* (při analýze zdrojů brát ohled na jejich kontext vzniku, viz níže), *otevřenost* účastníkům výzkumu (akceptovat zájem účastníků o daný výzkum i po dokončení společného sezení – např. poskytnout přepisy rozhovorů, konzultovat s nimi předpokládané závěry, nebo jim přednostně předat výsledky studie) a *transparentnost* (podrobné popsání užívaných metod a přístupů,

publikování procesu a výsledků výzkumu v časopisech s volným přístupem, tzv. open access).

Především v rovině interpretační poté vyvstává tlak na platnost, spolehlivost a zobecnitelnost zjištěných dat a teorií. Následující přístup ke kritériím kvality, na který Novotná a její kolektiv autorů (2020, s. 68–70) poukazují v knize *Metody výzkumu ve společenských vědách*, byl do historie importován z kvantitativních výzkumů, a proto se některá kritéria částečně prolínají s již výše zmíněnými kritérii. *Platnost (validita)* je kontrolní mechanismus, skrze který se výzkumník stále ptá sám sebe, zda zkoumá to, co reálně zkoumat chtěl. Zda mezi vytyčenými otázkami, postupem a výsledky existuje logická provázanost a zároveň jestli se v průběhu výzkumu nedopustil chyb (v historických vědách upozornění na limity práce s archivními prameny). *Spolehlivost (reliabilita)* na druhé straně hledá chyby, které by mohly vzniknout při paralelním či opakovaném provádění historického výzkumu ze strany zkoumaných osob (např. narátoři či pozorované osoby), ale i ze strany realizátora výzkumu (z důvodu únavy) nebo měřícího přístroje (neuložení části tezí či selhání systému). V případě historického výzkumu často jde o vědomé či nevědomé upravování odpovědí narátory, nebo o jejich nízkou motivaci participovat na výzkumu. *Zobecnitelnost* pak stanovuje výzkumníkovi povinnost hledat paralely v podobných výzkumech, komparovat je a vyvozovat obecně platné zákonitosti aplikovatelné na následné výzkumy ve stejné či podobné tematicce.

Výše vypsaná kritéria kvality práce představují určitá pravidla, kterých se musí student držet, jestliže chce vytvořit kvalitní text, který odolá zevrubné kritice od jeho kolegů z odborné historie. Existuje však ještě další studenty často vynechávané téma, a tím je etika výzkumu (například u nevtíravých výzkumných přístupů související s povinností požádat narátory o informovaný souhlas s výzkumem). Některé etické a morální výzvy ve svém článku řeší Tomáš Hubálek (2015, s. 15) ve spojitosti s výzkumem dějin školství. S odkazy na zákony České republiky předkládá výběr osobních údajů, kterým by bylo vhodné se ve výzkumu vyhnout („... dřívější

kompletní adresu trvalého pobytu, datum narození, rodinný stav a poměry, výši výdělku a členství v náboženských uskupeních těchto osob“.). Také upozorňuje na důsledné citování všech v práci použitých podkladů – tedy nejen literatury, ale i archiválií tak, abychom jejich nalezení našim čtenářům co nejvíce usnadnili. U archiválií je vhodné uvést všechny možné identifikátory, kterými je archiválie označena (název fondu, oddělení, registrační či archivní číslo, signatura, případně i číslo konkrétní strany). V případě literatury se jedná o uvedení všech identifikátorů dle jednotně zvolené citační normy, a to až ke konkrétnímu číslu či rozsahu stran. Bez uvedení stran zdroje by tvrzení, kterým se odkazujete k původnímu dílu, mělo jen sumarizovat myšlenky celého díla, ale ne konkrétní data a údaje.

Následně musí student vymezit teoretické ukotvení práce. V případě historického výzkumu si teoretickou část můžeme představit jako kompilaci tezí a teoretických dat získaných z odborné literatury (Novotná, 2020, s. 51). Jedná se tedy o systematicky vystavěný text obsahující odbornou diskuzi o epistemologickém ukotvení práce, o přehledu nejpodstatnější užití literatury, komparaci teorií a konceptů o daném tématu, návrhu řešení problému⁴ a případně i charakteristiku metodologického postupu pro návazný empirický výzkum.

Aby tak mohl autor textu učinit, musí prostudovat odbornou literaturu a vytvořit si podrobnou rešerši. Přestože nezkušení výzkumníci tuto etapu tvorby studie často podceňují, zpracování rešerše může významně ovlivnit celkovou kvalitu práce.⁵ Pozor si studenti musí dát na odlišení odborného akademického textu od populárně-naučné literatury, kde předkládané informace nejsou vždy pravdivé a kde z pravidla chybí přímé citace odkazující na zdrojovou literaturu konkrétního tvrzení. Při sepisování standartní rešerše by se nemělo zapomínat na rozřazení knih na primární a sekundární literaturu⁶, stejně jako by výzkumník neměl opomenout připojit komentář ke každému prostudovanému textu, protože přepokládá, že se v průběhu celého procesu výzkumu k této rešerši bude vracet a používat ji. Okomentovaný text vybrané nejužitečnější literatury také vkládáme do teoretické části práce.

Při studiu literatury operujeme podle Siegllové (2019, s. 125–128) s metodami *skimming* a *scanning*, kdy rychločtením zhodnotíme tematickou relevanci názvu, anotace, případně i úvodu a závěru textu a označíme hlavní myšlenky textu. V průběhu samotného čtení knih nezapomínáme na značení si důležitých pasáží barevně či komentářem (viz níže segmentace, kódování a poznámkování). Tato činnost, kdy podrobně procházíme text a případně jej i srovnáváme s další literaturou, se v některých výzkumech označuje jako kvalitativní obsahová analýza textu, u které rozlišujeme vnější analýzu (celkové zhodnocení podoby dokumentu, kontext jeho vzniku či socioekonomické postavení autora) a vnitřní analýzu (pátrání po určitých jevech či událostech obsažených v textu a jejich vztazích vzhledem ke konkrétnímu dokumentu nebo při komparaci s jiným zdrojem) (Reichel, 2009, s. 127–130).⁷ Množství prostudované literatury (stejně jako počet prozkoumaných archiválií) je relativní. Vždy se odvíjí od tematického zaměření práce a může se značně lišit. Čím obecněji pojaté téma si stanovíte, tím větší počet publikací by do zkoumaného vzorku spadal (například dějiny mnišských řádů v českých zemích). Při specifikování tématu (např. mnišský řád cisterciánů ve Zlaté koruně) se zkoumaný výběr literatury výrazně zúží a výzkumník může s využitím vlastního úsudku či s použitím seznamu zdrojů z již nalezené tematické publikace objevit vhodné knihy. Tento proces dle Novotné (2020, s. 88) končí tzv. teoretickým nasycením (také známé jako teoretická saturace), kdy se již objevené teze opakují a nenalzáme nové informace.

Jelikož v této fázi již disponujeme mnoha různými teoriemi a pohledy na oblast výzkumu, musíme si zvolit, jakým způsobem budeme na dějiny nahlížet. V historických vědách se obvykle pracuje s kvalitativní strategií neexperimentální (tj. *ex post facto* – pozorování jevů v jejich definitivní podobě po jejich proběhnutí), ke které ovšem můžeme přistoupit dvěma odlišnými způsoby pohledu na zkoumané události – nenormativně či normativně. Při nenormativním pohledu se prostřednictvím explanace vysvětluje daná událost čistě popisně bez subjektivní invence autora textu v souladu s pozitivismem. Ochraňa (2021, s. 25–30) s odkazem na výrok Mi-

chela Foucaulta popisuje, že historik „... postupuje jako „archeolog vědění“ ..., „který na poli sociálního bádání nalézá historické události a dobové dokumenty takové, jakými jsou „samy o sobě.“ Na druhé straně u normativního přístupu dle Novotné (2020, s. 25–35) se „... programově hledá ‚význam‘ proběhlé události a hodnotí již proběhlou historickou událost prostřednictvím normativních kategorií“. Autor textu poté předkládá hodnotící soudy, pátrá po alternativních příčinách a důsledcích zkoumaných jevů, hledá „smysl“ dějin, zkoumá motivy a cíle dějinných subjektů.

Po zvolení vhodného přístupu můžeme následně přejít k sepsání kompletní odborné diskuze obsahující úvodní nastolení tématu a cíle práce, charakteristiku metodologie, popsání užitých kritérií kvality, případně i potvrzení, že byly dodrženy etické dimenze práce, následně teoreticko-epistemologické ukotvení práce, nastínění současného stavu bádání skrze použitou literaturu, podrobnou komparaci tezí a případně poukázání na objektivně „nejsprávnější“ teorii. Možné je i navrhnout korekci určité teze, jež by byla opřena o praktický výzkum (ku příkladu využití konkrétních dosud opomíjených historických pramenů).

2.2 Empirický výzkum

„Častou stereotypní představou o společenskovědním výzkumu je, že je nutně svázán s tím, že na vzniku dat se musí sociální vědec aktivně podílet, že je musí vytvářet. Tedy že musí provádět pozorování, rozhovory či třeba dotazníkové šetření. Je to představa mylná. Mnoho informací, které mohou vypovídat o světě kolem nás, se v něm nachází bez ohledu na náš vlastní výzkum.“ (Novotná, 2020, s. 393)

Výše jsme si popsali, jak má být vystavěna úvodní a teoretická část odborné práce. Nyní se přesuneme k empirickému výzkumu. Je vhodné zdůraznit, že v případě historického výzkumně orientovaného textu (obecně to však platí pro téměř celý kvalitativní výzkum) není možné striktně oddělovat teoretickou část od praktické. Přesto je však pravidlem, že empirický výzkum nejpozději od poloviny textu převažuje nad teoretickým, který pomáhá zjištěná data

zasadit do širšího kontextu a porovnává je s historicko-geografickým kontextem.

V tradiční představě vycházející z kvantitativního výzkumu má výzkumník aktivně vytvářet data skrze experiment, pozorování, rozhovor či dotazník, tedy být v osobním kontaktu se zkoumanými společenskovedními aktéry a jevy, což ovšem (vyjma vlastní realizace oral history) u kvalitativního historického výzkumu není možné. Proto se v této vědě empirický výzkum vytváří tzv. nevťiravými výzkumnými přístupy, tedy prací se zdroji dat, „... která již existují (vytvořili je jiní sociální aktéři, ale i výzkumníci) a která můžeme využít pro zodpovězení našich výzkumných otázek“ (Novotná, 2020, s. 393). „... Z hlediska etiky výzkumu mezi výhody patří, ... že takovým výzkumem nikoho neobtěžujeme, nikoho neobíráme o jeho čas...“ (Novotná, 2020, s. 403), nemusíme získat informovaný souhlas a samotný výzkum není finančně nákladný (pomineme-li cesty do geograficky vzdálenějších archivů). Nespornou nevýhodou je torzovitost dat. Nevíme, jaké konkrétní dokumenty ve výzkumném souboru chybí a jestli byly úmyslně či neúmyslně v minulosti redukovány. Jak upozorňuje Zwettler (1996, s. 82–83), musíme vzít v úvahu specifičnost a rozdílnost jednotlivých archiválií (mnohdy neznáme přesný důvod a účel vzniku těchto dat, motivace autora textu či celkový společenský kontext). To vše výrazně znesnadňuje interpretaci dat a klade vyšší nároky na teoreticko-epistemologické znalosti výzkumníka, což vede následně k různým výsledkům, tj. zkušený výzkumník se širokými znalostmi je schopen provést hlubší analýzu a v datech nalézt na první pohled skryté souvislosti.

Pro práci s prameny bychom měli mít základní povědomí o jejich druzích, což nám pomůže při hledání užitečných různorodých zdrojů informací a následně také při správné kategorizaci seznamu pramenných zdrojů a literatury uváděné v závěru akademické práce. Uvádět však popis a rozdílnost mezi jednotlivými prameny přímo do akademické práce se následně jeví jako školometské a nevhodné (pakliže ovšem na tom není položena samotná výzkumná část práce). Z dříve vydaných studií vybíráme následující základní dělení pramenů:

A) Prameny nepsané

- i. Památky
- ii. Prameny archeologické
- iii. Tradice

B) Prameny písemné povahy

- i. Podle technického způsobu dochování
- ii. Podle svého původu

1) Písemnosti institucionálního (veřejného) původu

- a) Spisy
- b) Pamětní prameny
- c) Evidenční prameny
- d) Normativní prameny
- e) Prameny vnitroinstitucionální

2) Písemnosti osobní povahy

- a) Písemnosti pozůstalosti
- b) Osobní korespondence
- 3) Literární (vyprávěcí) prameny

3) Legendy, anály a kroniky

- b) Pověsti, písně, přísloví, pořekadla, pranostiky ad.
- c) Literatura vlastivědně cestopisná
- d) Paměti
- e) Publicistika⁸

Po nalezení pramenných zdrojů musí výzkumník přistoupit k hlavní části výzkumu, která zároveň i zabírá nejvíce času, tedy provést analýzu zdrojů^{9,10}, což znamená hledat konkrétní jevy a vztahy mezi nimi, a následně nalezená data a souvislosti správně interpretovat (v této studii převážně dle principů zakotvené teorie) (Strauss, 1999).¹¹

Před samotnou analýzou si musíme opětovně uvědomit, s jakými materiály budeme pracovat. Měli bychom uvážit provenienci materiálu (úřední či oficiální, osobní, případně biografický, narativní vyprávění) a holisticky k němu přistoupit. Zároveň však vnímat, že u něj můžeme provést i segmentaci, tedy rozčlenění textu na menší jednotky, které budeme komparovat, přeskupovat, popisovat.

Zajímavé je, že analýzu i bez hlubší znalosti přesné historické metodologie realizujeme intuitivně převážně Spradleyho „metodu trychtýře“, kdy zužujeme záběr našeho pozorování na konkrétní sledované jevy, data očišťujeme od nadbytečných informací (Novotná, 2020, s. 278). „V průběhu výzkumu se tak spíše mění poměr mezi časem, který věnujeme tvorbě dat, a časem, v němž se zabýváme analýzou.“ (Novotná, 2020, s. 418)

Za první základní zásadou analýzy dat považuje Novotná (2020, s. 421–423) redukci. V případě analýzy archiválií si musíme dát pozor, abychom redukcí dat z důvodu vlastního vyčerpání¹² či časové tísně způsobené úředními hodinami archivu „nepřehnali“¹³ a nechtěně nevypustili důležitá data (viz výše kritéria kvality výzkumu). První vlnu třídění zdrojů můžeme provést již zmíněnými metodami *skimming* a *scanning* (Sieglová, 2019, s. 125–128). Následně přistupujeme ke čtení textů. Rychlost čtení se různí dle obsahu dat. Jsou-li data pro nás již známá, čtení se zrychlí, naopak nové informace zpracováváme pomaleji a uvažujeme nad jejich smyslem, užitečností a možným významem.¹⁴ Již během čtení se postupně přesouváme k další zásadě, k *porovnávání*. U sledovaných jevů (např. osob, událostí, klimatologických jevů, oslav) si stanovíme kritéria a v různých textech tato kritéria hledáme a komparujeme.¹⁵ Pouhé čtení textů by nám sice poskytlo vhled do problematiky, ale později bychom data nebyli schopni s důslednou přesností reprodukovat, a proto musíme bezprostředně získané informace *zapisovat*. Zde užíváme metody *segmentace*, *kódování* a *poznámkování* (viz níže). Zapsané jevy generalizujeme a sdružujeme do skupin, které pojmenováváme zastřešujícím označením.

Segmentaci, tedy označení podstatných částí (slova, věty, odstavce či celou stranu archiválie)¹⁶, předchází dřívější zapisování, respektive v případě historických věd většinou vypisování podstatných informací z listin, které mají povahu cenných pramenových materiálů, u kterých přímá segmentace do originálního textu není možná. Výzkumník si vypsané informace se stejnými hledanými kritérii barevně (případně symboly či rastry) označuje a vytváří tak tematické segmenty. Formálně texty redukuje a rozděluje

na menší jednotky a seskupuje je. Části textu pak mohou mít více segmentů.

Na segmentaci navazuje *kódování*, kdy každému barevnému značení přiřkneme konkrétní kód, pojmenování dané skupiny jevů. Například odstavec textu pojednávající o studenty pořádaných hromadných návštěvách kin, muzeí a přednášek o sovětské vědě, může být označen dvěma barvami. První, například červená, totiž v textu hledá informace týkající se kulturní činnosti mládeže, ale zároveň i zelenou představující všechny zmínky o propagaci ideologie Komunistické strany. Během procházení archiválií však často zjistíme, že se nám data umístěná do jednoho segmentu dále vnitřně spojují do podskupin a můžeme provést překódování segmentů, případně se nám objeví další tematická skupina, pro kterou vytvoříme nový kód. Můžeme například zjistit, že máme dostatek dat, abychom rozdělovali červený kód, kulturní činnost mládeže, na podskupiny dle obsahu či cíle návštěv. Překódování je však možné pouze za předpokladu, že se dostatečně v kódech orientujeme, k čemuž nám pomáhá *kódovací kniha* (seznam barevných/rastrových kódů s jejich názvy či tematickým obsahem). Čím „hlouběji“ se výzkumník při analýze dat dostává, tím jasněji se mu jeví rozdělení kódů a dokáže identifikovat nadřazené kódy, které ostatní zastřešují. Tyto nadřazené kódy budou pravděpodobně odpovídat kapitolám později vytvořené studie.

Přiřazení kódů barevným segmentům způsobuje, že může výzkumník nad problematikou uvažovat s nadhledem a abstraktně. Pro princip porovnávání však potřebujeme všechny jevy ze skupiny sdružit a vizuálně je ve stejném okamžiku procházet a porovnávat, což nám dovolí například nástěnka, na kterou připneme všechny vystříhané segmenty konkrétního jevu (tj. metoda myšlenkové mapy). V současnosti pro analýzu dat až k její vizualizaci existuje mnoho nástrojů. Můžete vše vytvářet s využitím pera a papíru, případně využít řadu digitálních softwarů pro usnadnění práce (např. Atlas.ti, MaxQDA, NVivo, QDA Miner Lite).

Poslední metoda, *poznámkování*, se opět realizuje v průběhu celé analýzy. Odkazuje na potřebu výzkumníka si vytvořené závěry,

postřehy, nápady, vztahy mezi segmenty a kódy či možné teorie znamenat. Jsou běžně umísťovány na okrajích stran, mezi řádky u konkrétního jevu či v počítačové verzi ve formě „prokliku“ do poznámkového bloku (Wordu). Od jednoduchých poznámek ve formě slov či vět se postupně poznámky rozvíjejí a zhušťují, až s odkazy na literaturu a na primární pramenné zdroje vytváříme vlastní pracovní verzi textu (Novotná, 2020, s. 429–442).

Poznámkování se tak přímo prolíná s poslední fází analýzy, interpretací. Předkládáme situovanou generalizaci výzkumného problému, obměnu dosavadního paradigmatu či novou teorii. Jak jsme si již naznačili, interpretace v kvalitativním výzkumu vzniká buď induktivně, například dle principů zakotvené teorie, či deduktivně – čistě dle předem stanovené teorie vycházející z teoreticko-epistemologického zázemí. V případě tvorby historické studie se však běžně oba přístupy prolínají. K datům primárně přistupujeme deduktivně, ale následně s jejich využitím induktivně hledáme skryté významy a interpretace.

Nyní již víme, že se většinou historik zabývá daty, která již vytvořil někdo před ním, a pracuje tak s nevтіravými výzkumnými přístupy. Během praktické práce s daty se převážně věnuje jejich analýze, skrze kterou text rozděluje na menší jednotky, jež porovnává a zjištění následně interpretuje. Dále jsme také zjistili, že všechny fáze analýzy jsou stejně důležité a navzájem se prolínají a doplňují. Jejich akceptace a aplikace studenty má přímý vliv na kvalitu výsledné práce.

2.2.1 Historikovy metody práce se zdroji

Výše naznačený proces analýzy je charakteristický pro celý kvantitativní výzkum. Historické výzkumy však mají i některé specifické metody, které podporují kvalitu, objektivitu a etiku výzkumu.

Podle Hrocha (1985, s. 23–27) historikové primárně uvádějí metodu přímou a nepřímou. *Metoda přímá* by odpovídala nenormativnímu induktivnímu pohledu na zkoumání minulosti, tedy čistě popisnému, objektivnímu a pozitivistickému. *Metoda nepřímá* dle normativních zásad obvykle deduktivně a s využitím pomocných

věd historických či souvisejících pramenných zdrojů hledá vysvětlení jevů či motivů, vyplnění chybějících míst ve výzkumu na základě komparace s již prozkoumaným jevem. Jestliže například nevíme, jak se formovala struktura Československé svazu mládeže na Univerzitě Komenského v Bratislavě v době poválečné, a písemné archiválie by k tomuto tématu byly teoreticky nedostupné, museli bychom hledat podobný výzkum, skrze který bychom mohli odtušit, jaké pokyny byly této univerzitní skupině od pražského Ústředního výboru Československého svazu mládeže uděleny. Srovnáním výzkumu, realizovaného na Univerzitě Palackého v Olomouci (Suková, 2021), a vzpomínek pamětníků (např. od Meška (2014, s. 108) popsané vzpomínky profesora Daniela Škoviera) si můžeme vytvořit základní představu, kterou dále zpřesňujeme hledáním tematicky podobných zdrojů.

Mezi klasické metody práce historika řadí Hroch (1985, s. 31–35) i *progresivní* a *retrospektivní* metodu. U první jmenované historik postupuje dle lineárního pojmání chronologie od nejstarších událostí k nejnovějším. Ze zjištěných příčin zkoumaných událostí vyvozuje důsledky.¹⁷ U *retrospektivní metody* důsledky událostí zná, ale pátrá po jejich příčinách. Například u biografických výzkumů historici musí bádát po motivech osoby, která se rozhodla spáchat atentát. Jak se na místo atentátu dostala? Do jaké extremistické skupiny se přidala a proč tato skupina vůbec vznikla? Jak osobu ovlivnili lidé, které během dospívání poznala? Každý takto učiněný krok je vede hlouběji do minulosti a odkrývá další související motivy a pohnutky atentátníka.

Publikace Úvod do studia pedagogiky a školství uvádí dále *statistickou metodu* odkazující na použití zákonitostí obecné statistiky pro kompletaci a prezentaci dat ze statistických měření (například od Růžičkové (2006) z Historického lexikonu obcí České republiky od roku 1869 do roku 2005, nebo dle Zounka (2014, s. 53) ze stejnorodých pramenů (matriky či školní kroniky). Používáme tak přístupy typické například pro disciplínu historické demografie (Dvořák, 2014, s. 63). Použitím statistiky se přesouváme z kvalitativního do kvantitativního výzkumu a výsledkem by pak měl

být smíšený design výzkumu opřený o vhodné metody.¹⁸ Upozorňujeme, že není možné včlenit takováto data (převážně ve formě tabulek, případně programově vygenerovaných grafů) do práce volně bez metodologického a obsahového odůvodnění.¹⁹ Řada studentů právě tuto chybu často učiní. Jejich závěrečná práce pak působí jako uměle „vyzdobená“ a snižují tím její odborné vyznění, což můžeme spatřit v například v závěrečné práci Weberové (2023, s. 27).

Mezi další běžné metody bychom řadili takové, které se zabývají menším výzkumným vzorkem. Může jít o metodu sondy (v případě tematického zaostření) či biografickou metodu (při zájmu o konkrétní osobu či skupinu osob). *Metoda sondy* (u menších studií tzv. mikrosonda) má za cíl buď primárně zmapovat bádanou oblast, aby výzkumník získal vhled do problematiky (při tomto přístupu se užívá také pojmů pilotáž či předvýzkum), nebo detailně rozebrat specifický historický problém obvykle na jednom konkrétním místě a v úzkém časovém úseku (např. dějiny školství v malé obci zpracovala například Dohnalová v roce 2022). *Biografickou metodou* se vede výzkum buď pouze se zaměřením na jednu osobu (individuální biografie), kdy se vytváří medailonek osoby i s analýzou činů a rozhodnutí osoby, nebo na skupinu osob, u kterých jsme předem vydefinovali společné styčné body a dále tyto osoby podobně jako u individuální biografie zkoumáme.²⁰

Výzkumy pracující s menším výzkumným vzorkem se natolik rozšířily a metodologicky ukotvily, že vedly ke vzniku odnože historických výzkumů označovaných za mikrohistorii. Cílem tohoto bádání zpravidla bylo ukázat dějiny i „zdola“ (tzv. malé dějiny), z pohledu historiky dříve opomíjených skupin, ke kterým se dochovalo méně pramenných zdrojů obvykle z důvodu špatného socioekonomického zázemí či nízkého mocenského a politického působení.²¹ Tyto výzkumy vedly ke zmapování každodenního života a dokreslení pozadí „velkých dějin“.²² S touto myšlenkou se pracuje i při vedení rozhovorů s pamětníky, které pro neznalého badatele mohou připravit mnohá úskalí. Bez důsledného dodržení jednotlivých metodologických kroků, etiky výzkumu, komparace zjištění

s dalšími pramennými zdroji a odborné interpretace jsou výpovědi narátorů vědecky neuchopitelné.²³

Pro historiky může být zajímavá i *diskursivní metoda*, zabývající se rozbořem užívaného jazyka, stavby vět, používaných výrazů, protože nabízí vhled do kulturního pozadí sledovaných osob, a to nejen u dosud žijících pamětníků, ale i u starších písemných výpovědí (Dvořák, 2014, s. 86–89). Například Orwellův (2021) *newspeak* z knihy 1984 představuje paralelu k uměle vytvořeným jazykovým konstruktům používaným v oficiálních dokumentech a prosloveh prosovětských elit v Československu po druhé světové válce.

Zounek a Šimáně (2014, s. 53) také zmiňují metodu geografickou, jejíž název evokuje možnou souvislost s mnohými podobory geografie, případně nahlížení na téma z různého geografického horizontu a poukazování tak na tvorbu spíše synchronní studie (viz poznámka pod čarou číslo 15). Autoři dané publikace ji však chápou pouze jako metodu vizualizace zkoumaného problému v mapách, tudíž by bylo vhodné v rámci transdisciplinární pojmové korektnosti mluvit spíše o *kartografické (případně geoinformační) metodě*, která může být realizována metodou kartogramu či kartodiagramu.

Transdisciplinární charakter mají i *metody ikonografie a ikonologie*, které byly importovány z oblasti teorie umění.²⁴ V našem pojetí badatel při pohledu na obraz (statický či v pohybu, rozumějme například historický film) nejdříve přistoupí k metodě ikonografie. V obraze identifikuje jeho základní rysy (postavy, předměty, krajinu), analyzuje jej a subjektivně popíše. Následně přejde k ikonologii, kdy se snaží dešifrovat skrytá sdělení a významy užívaných symbolů. Každý obraz skýtá různý počet pomyslných ikonologických jevů a jejich nalezení, syntéza a interpretace klade vysoké nároky na znalosti, především ve všeobecném kulturním a u nás i historickém přehledu. Rozpaky však vyvolává u tradičních pozitivisticky smýšlejících autorů, kteří možnost vysoké míry subjektivní invence striktně odmítají.²⁵ V souvislosti s těmito metodami stojí za zmínku, že hlavně pro dějiny středověku a novověku se ze studia právních dějin přejala *metoda právní*

ikonografie analyzující obrazy a umělecky ztvárněné dokumenty s právní tematikou (Dvořák, 2014, s. 81–83).

Jak uvádí Zounek a Šimáně (2014, s. 55–56), do tradičního výčtu historiky zmiňovaných metod se řadí i metoda komparativní.²⁶ V tomto článku ji však neuvádíme, protože přístup komparace je v našem důsledném metodologickém rozboru obsažen již v obecných zásadách tvorby kvalitativní studie (viz výše – zásada porovnávání). Přesto je vhodné poukázat na rozšířenost této metody například v odvětví srovnávací pedagogiky. Vlček (2015, s. 395) ve své studii, zaměřující se na srovnávací pedagogiku, trpce poznamenává, že rozbor metodologie je často opomíjen a pouze zúžen „... na informaci, že jako metoda vědeckého zkoumání byla použita metoda srovnávací“.²⁷ Tohoto zjednodušení se bohužel často dopouští nejen studenti, ale i odborníci. Každá metoda obsahuje celou řadu přístupů, odvětví a náhledů. Jejich sloučení do jednoho zastřešujícího pojmu je mnohdy zavádějící (viz výše metoda geografická).²⁸ Ne vždy však dovoluje prostor vyhrazený článku autorovi metodologii rozepsat, ale přesto je možné alespoň odkázat na relevantní metodologické publikace a články, kde je konkrétní metoda, jak ji i ve svém díle daný autor pojímá, charakterizována a podrobně rozebrána.²⁹

3 Identifikovaná krizová místa výzkumu

Z textu výše a z pedagogických zkušeností autorky článku vyplývá, že studenti zapomínají ve svých závěrečných pracích popsat metodologii především teoretických studií. Mylně se totiž domnívají, že odborný výzkum vzniká pouze při použití praktických metod práce. Dále se nevěnují kritériím kvality a etice výzkumu, což naznačuje, že málo nad svým textem přemýšlí a jimi stanovené závěry automaticky pojmají jako objektivně platné. To také souvisí s nedostatečným teoreticko-epistemologickým zázemím, které si studenti skrze řešerši relevantní literatury nerozšiřují. Jimi výsledné interpretace dat jsou pak ploché a nepřinášejí badatelské obci užitek.

Také se po vzoru kvantitativní metodologie mnohdy snaží pevně oddělit teoretickou část textu od empirické a data z primárních zdrojů pak neporovnávají se všeobecným kontextem. Někteří studenti nevnímají specifika pramenných zdrojů, případně vzhledem k reliabilitě nevhodně provádí jejich redukci. Setkat se můžeme i s „pseudoempirickými“ texty, které sice obsahují výzkumná data získaná empiricky správně, ale již je student nijak neinterpretuje (např. do textu pouze vloží přepisy rozhovorů s narátory, nebo opsaná statistická data). Opakovanou chybou také je neodkazování na odbornou metodologickou literaturu, podle které svůj praktický výzkum realizovali.³⁰

Nechceme zde tvrdit, že všichni studenti tyto chyby činí. Mnozí mladí výzkumníci nedostatky svých prací odhalí již v průběhu psaní a závěrečné texty dosahují vysoké úrovně. Přesto se domníváme, že tento sumarizující článek může studenty vést ke snaze o dosahování stále vyšší kvality práce, a dovednosti obstát i v mezinárodní odborné konkurenci.

Poznámky:

- ¹ Toto dělení se formovalo postupně. Zatímco přírodní vědy nejpozději od raného novověku (např. Bacon a jeho induktivní metoda) sestavuje jasné postupy práce, které byly především od 19. století ve vědeckých kruzích bezpodmínečně vyžadovány, sociální vědy vytvářely své výzkumy spíše intuitivně a bez pevného metodologického rámce. To se začalo měnit v 70. letech dvacátého století, kdy i sociální vědy vyvíjely tlak na kvalitu a ověřitelnost výzkumu a jeho konkurenceschopnost ku přírodním vědám, ze kterých si metodologicky vzaly příklad a začaly sestavovat strukturu kvalitativního výzkumu (srov. Reichel, 2009, s. 42). Tyto nové konstrukty však podléhaly tvrdé kritice přírodovědných výzkumníků a problém tzv. souměřitelnosti, respektive nesouměřitelnosti sociálních a přírodních věd se ještě zvýraznil. Pro podrobnější prostupování tématu doporučujeme pro zájemce publikaci Metodologie sociálních věd od Františka Ochrany (Ochrana, 2021).

- ² Nyní je vhodné opětovně odkázat na text *What is Qualitative in Qualitative Research*, v kterém autor rozbíjí ideu přesně definovaného a odděleného kvantitativního výzkumu od kvalitativního. Ač se v soudobé vědě kvantitativní studie založené na „číselných datech“ vyzdvihují jako hodnotnější, bez kvalitativního základu v podobě studia literatury a konstruování, kombinování a formulování hypotéz by kvantitativní výzkum neexistoval (Aspers, 2019, s. 156).
- ³ Doporučujeme srovnat s obsahově podobnými pasážemi z knih Novotné (2020, s. 285) a Hendla (2016, s. 151–152).
- ⁴ Podle Ochraný (2021, s. s. 18–21) se u normativní historie mluví o předložení ideových možných světů.
- ⁵ Doporučujeme prohledat online katalogy knihoven (např. Národní knihovna, Vědecká knihovna či Univerzitní knihovna UPOL Zbrojnice), „googlovat“ tematicky blízká klíčová slova, prozkoumat webovou stránku Theses.cz (zde důrazně doporučujeme ověřit kvalitu prací skrze zveřejněné posudky vedoucího a oponenta). Hledat nemusíte jen obsáhlé publikace, ale zaměřte se i na odborné články, které se mnohdy vyznačují kratším rozsahem a informačně hutnějším obsahem.
- ⁶ U historických výzkumů je důvodem nejen vědní posun, s kterým sekundární publikace epistemologicky pracují, ale také ideologické zatížení soudobých textů znesnadňující interpretaci textů (motivy autora, státní cenzura, splnění zadání objednavatele textu a jiné).
- ⁷ Vnitřní analýzu bychom například mohli vidět při porovnávání hesel a plakátů na vysokoškolském majálesu roku 1956 v Olomouci a v Praze v rovině kvalitativní a následně s možným přesahem do kvantitativní při zjišťování četnosti tematicky shodných hesel.
- ⁸ Zjednodušený přehled druhů pramenů byl přejat z publikace Od Zounka a (2014, s. 23). Sami autoři však podotýkají, že kompletní podrobnou charakteristiku, dle které toto schéma vytvořili, přebrali z knihy *Úvod do studia dějepisu a technika historikovy práce* od Zweller a Čapka (1996, s. 69–81).
- ⁹ Pro analýzu zdrojů Zwettler (1996, s. 81–83) užívá také označení „kritika pramenů“. Oba pojmy se tak sobě významově rovnají.
- ¹⁰ Z dosavadního textu může vyznívat, že kvalitativní analýza začíná poté, co dokončíme sběr dat, ale není tomu tak. Jedná se pouze o generalizu-

jící přístup, aby popsaná metodologie měla logickou návaznost a netříštila se. Ve skutečnosti proces analýzy prochází určitými fázemi, které se navzájem prolínají a opakují. Například výběr vhodné literatury můžeme považovat již za první etapu analýzy. In (Novotná, 2020, s. 429).

- ¹¹ Častým omylem studentů při práci s empirickými daty je domněnka, že postačí získaná data z archiválií či rozhovorů pouze přepsat a přiložit je k teoretické části práce. Takovýto text sice představuje důkaz o metodologicky správném postupu a pro vedoucího práce by měl představovat jeden z kontrolních mechanismů při ověřování plagiátů, ale bohužel také pozbývá interpretační roviny a může tedy sloužit pouze jako sekundární data pro další výzkum.
- ¹² Z vlastní zkušenosti autorka textu doporučuje samotné analýze archiválií věnovat zhruba 6 hodin denně. Při vyšší časové dotaci dojde k oslabení pozornosti.
- ¹³ Archiválie můžeme pročítat přímo v archivu, případně si požadovaný výzkumný soubor nafotit a později zpracovávat. Především pro potřeby studentů velmi doporučujeme zvolit druhou alternativu, která může v digitální podobě sloužit i pro vedoucího práce jako kontrola badatelské činnosti studenta. V archivu vždy musíte vyplnit badatelský list a v případě focení archiválií i formulář, kde žádáte o povolení nafotit si archiválie.
- ¹⁴ Doba nutná k pročtení, okomentování či vypsání informací a jejich kódování z každé nafocené strany, jež prošla prvním tříděním, se z principu věci různí, ale z vlastních zkušeností autorky článku je nutné takové straně věnovat zhruba 20 minut. Pro představu, při posledním výzkumu zaměřeném na Československý svaz mládeže mezi roky 1946–1960 při Univerzitě Palackého v Olomouci autorčin soubor nafocených archiválií ze všech archivů dosahoval počtu téměř 4000 snímků a k jeho prostudování a vytěžení bylo tedy potřeba přes 96 dní čistého času. I „zapálený“ výzkumník však dokáže udržet aktivní pozornost při čtení a analýze zdrojů zhruba 6 hodin v rámci jednoho dne.
- ¹⁵ V souvislosti s touto zásadou poukazujeme na dříve používanou metodu historikovy práce – typologickou metodu, která předkládá nástroj, jak třídit a kategorizovat historické jevy a jak zjednodušit jejich vzájemné vztahy a provázanosti. Principy typologické metody již byly zobrazeny

i pro další kvalitativní výzkumy, proto ji explicitně mezi historické metody neuvádíme (Hroch, 1985, s. 89–98).

- ¹⁶ Přestože zde převážně mluvíme o tištěných archiváliích, tyto postupy platí i pro další zdroje získané z rozličných historických disciplín zpracovávajících data kvalitativně. Například při realizaci orální historie musíme rozhovory důsledně přepisovat a až následně segmentovat a kódovat (zároveň musíme i přijmout redukci zvukových informací – např. intonace narátora, jeho emoční vychýlení, přízvuk). V případě obrazových a hmotných historických pramenů je nutné předměty slovně popsat, případně vizualizovat předměty skrze fotografie, do kterých budeme zanášet segmentaci a kódování (barevné kroužky a obdobná značení). Proces přepisu dat je označován za transkripce údajů (srov. Reichel, 2009, s. 165).
- ¹⁷ V souvislosti s touto metodou je vhodné zmínit diachronní přístup k historické práci, kdy zkoumáme progresivně určitou menší, obsahově ohraničenou jednotku (například dějiny školství v konkrétní obci) a sepisujeme dějiny od založení obce až do současnosti. Jestliže však současně popisujeme vícero takovýchto jednotek, které vzájemně porovnáváme v čase i prostoru, mluvíme o synchronním výzkumu (Hroch, 1985, s. 28–30).
- ¹⁸ Rob Timans, Paul Wouters a Johan Heilbron ve své studii rozebírají kořeny a současnost používání smíšeného designu výzkumu (Mixed Methods Research, dále jen MMR). Ukazují, že se MMR především po roce 2006 začal hodně využívat v zahraničních odborných článcích a publikacích. V kontrastu k jejich výzkumu je zjevné, že české institucionální akademické dělení výzkumů na kvalitativní a kvantitativní (důležité pro rozdělování financí) je již v zahraniční vědecké sféře překonané a to do té míry, že můžeme mluvit o jistém „postmodernismu“ v práci s MMR, kdy se jeho řešení a probírání cyklí do diskurzů o standardizovaném metodologickém rámci pro kombinování metod a úplném potlačení rozdílného epistemologických východisek těchto metod (Timans, 2019).
- ¹⁹ Podrobnější rozpracování historické statistiky nalezneme v publikaci *Metody historikovy práce* pod vedením Miroslava Hrocha. Přestože se jedná o knihu již z roku 1985 a s tím úzce souvisí časté odkazy na potřeby „marxistické historiografie“, Kubiš s Hrochem na konkrétních

příkladech předkládají, kde a jak je vhodné statistiku užít (Hroch, 1985, s. 43–53).

- ²⁰ Ve zkratce, ale odborně charakterizovanou biografickou metodu nalezneme v publikaci Dvořáka (2014, s. 71–74).
- ²¹ Ve spojení s orální historií by mohli studenti použít publikaci od Jany Noskové, především v úvodních pasážích do strany 24 (Nosková, 2014, s. 9–24).
- ²² V návaznosti na třetí vlnu feminismu a boje za genderovou rovnost se i historické vědy v poslední čtvrtině 20. století zaměřovaly na gender v dějinách. Postupně se vytvořila metoda genderové analýzy (Dvořák, 2014, s. 83–86).
- ²³ Vhled do mikrohistorie může v českém prostředí přinést například často zmiňovaný článek Josefa Petráně Mikrohistorie aneb o nedějích (Petráň, 2003, s. 201–208).
- ²⁴ Základní představu o metodě orální historie mohou studenti získat z publikace Dvořáka (2014, s. 74–78).
- ²⁵ Teoretickou metodologii výzkumu spojenou s postřehy z praxe velmi zdařile zcelili a přenesli do českého prostředí autoři Miroslav Vaněk a Pavel Mücke (Vaněk, 2022, s. 160–256).
- ²⁶ Podrobně jsou pojmy z kunsthistorického pohledu vysvětleny například již v díle Erwina Panofského (2013, s. 41–72).
- ²⁷ Pro studenty podrobnější rozbor této metody nalezneme v: Dvořák, 2014, s. 78–81.
- ²⁸ V některých metodologických publikacích tato označení metod práce s obrazem explicitně zmíněna nejsou, ale pouze se zjednodušeně mluví o „... moderním přístupu ke zkoumání dějin s využitím obrazového materiálu ...“ (souhrnně označováno za vizuální historii) (Zounek, 2014, s. 65–67).
- ²⁹ Tuto metodu zmiňuje také Zounek a Šimáně (2014, s. 68–69) či Dvořák (2014, s. 86–89), ale používají pro ni odlišný název, a sice metoda historicko-srovnávací.
- ³⁰ Vlček (2015, s. 394–412) ve své studii, která pro výzkumy pracující s komparací v pedagogice může být velmi přínosná, stanovuje dva základní pohledy na členění výzkumů – diachronní (vertikální) označovaný na komparatistiku historickou a diachronní (chronologickou komparaci).

Autor čtenáře provádí procesem tvorby srovnávací pedagogické studie a předkládá i mechanismy kontroly kvality vědecké práce.

Literatura:

- ASPERS, P., COURT, H. What is Qualitative in Qualitative Research. *Qualitative Sociology* [online]. 2018, Vol. 42, pp. 139–160 [cit. 2023-10-02]. ISSN 11133-019-9413-7. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11133-019-9413-7>.
- DOHNALOVÁ, A. *Dějiny školství v Žádovicích v kontextu historie a charakteristiky obce* [online]. 2022, [cit. 2023-10-04]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/i76scy/>. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Katedra společenských věd. Vedoucí práce PhDr. Pavel Kopeček, Ph.D.
- DVOŘÁK, T. Úvod do studia dějepisu. Brno: Masarykova univerzita, 2014.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2016.
- HROCH, M. Úvod do studia dějepisu: celostát. vysokošk. učeb. pro stud. ped. a filoz. fak. stud. oboru učit. všeob. vzděl. předmětů – dějepis. Praha: SPN, 1985.
- HUBÁLEK, T. Etické a morální aspekty v přístupu k výzkumu „moderních“ dějin pedagogiky. In *Etické a sociální aspekty v oblasti vzdělávání a pedagogickém výzkumu*. Plzeň: Česká asociace pedagogického výzkumu, 2015, s. 10–16.
- MEŠKO, D. *VIVAT ACADEMIA 95 ROKOV UNIVERZITY KOMENSKÉHO*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2014.
- NOSKOVÁ, J. *Biografická metoda a metoda orální historie: na příkladu výzkumu každodenního života v socialismu*. Brno: Etnologický ústav AV ČR Praha – pracoviště Brno, 2014.
- NOVOTNÁ, H., ŠPAČEK, O., ŠTOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, M. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Univerzity Karlovy, 2020.
- OCHRANA, F. *Metodologie sociálních věd*. Praha: Karolinum, 2021.
- ORWELL, G. 1984. Voznice: Leda. Slavné utopie, 2021.

- PANOFSKY, E. *Význam ve výtvarném umění* [online]. 3. Praha: Malvern, 2013. [cit. 2023-10-04]. ISBN 978-80-7530-302-8. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1421/podzim2017/ESB038/um/04_komiks_vizualni_komunikace/panofsky_erwin_-_ikonografie_a_ikonologie.pdf.
- PETRÁŇ, J. Mikrohistorie aneb o nedějích. In *Dějiny ve věku nejistot: sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003, s. 201–208.
- PETRUSEK, M. *Teorie a metoda v moderní sociologii*. Praha: Univerzita Karlova, 1993.
- REICHEL, J. Kvantitativní a kvalitativní přístup. In *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů* [online], *Sociologie*, 2009, s. 42. Dostupné z: <https://www.bookport.cz/kniha/kapitoly-metodologie-socialnich-vyzkumu-395> [cit. 2023-10-02].
- RŮŽIČKOVÁ, J. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005*. Praha: Český statistický úřad, 2006.
- SIEGLOVÁ, D. *Konec školní nudy: didaktické metody pro 21. století* [online]. Praha: Grada, 2009. Dostupné z: <https://www.bookport.cz/kniha/konec-skolni-nudy-6032> [cit. 2023-10-04].
- STRAUSS, A. L., CORBIN, J. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, 1999.
- SUKOVÁ, M. Vznik a utváření Československého svazu mládeže na Univerzitě Palackého v Olomouci mezi roky 1948–1953. In *Aktuální problémy pedagogiky ve výzkumech studentů doktorských studijních programů XVI*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2021, s. 377–383.
- TIMANS, R., WOUTERS, P., HEILBRON, J. Mixed methods research: what it is and what it could be. *Theory and Society*, 2019, Vol. 48, pp. 193–216.
- VANĚK, M., MÜCKE, P. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie* [online]. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2022. Dostupné z: <https://www.bookport.cz/kniha/treti-strana-trojuhelniku-11356> [cit. 2023-10-04].
- VLČEK, P. Srovnávací výzkum v pedagogice: některé úvahy o metodologii problémového přístupu. *Pedagogická orientace*, 2015, roč. 25, č. 3, s. 394–412.

ZOUNEK, J., ŠIMÁNEŠ, M. Úvod do studia dějin pedagogiky a školství: kapitoly z metodologie historicko-pedagogického výzkumu [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2014. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/131197> [cit. 2023-10-04].

Kontakt na autorku příspěvku:

Mgr. Monika Suková

Katedra společenských věd

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo náměstí 5

771 40 Olomouc

e-mail: monika.sukova@pol.cz